

invaliidistunud sõdurid (“samovarid”) Leningradist välja saadeti, et need linnapilti ei rikuks, pool aastat pärast sõda vahetasid sõdurid oma ordenid raha vastu, et toime tulla. “Keel ei paindu ütlemata, et see oli võit, kui me sellepärast veel siiani kannatame.” Mõnda aega kohal viibinud Venemaa teaduse ja haridusminister Andrei Fursenko õpetussõnade kohaselt tuleks stalinismist kõneldes vähem tugineda emotsioonidele ja rohkem mõelda argumentidele, millest tänapäeva noored enam aru saavad – kuna Stalini näol on tegu isiksusega, siis seepärast ta ka noortele meeldib. Filippovi õpikut tabanud kriitikanoole suunas minister edasi ülikoolide õppejõududele, kes on õpikus esitatud seisukohti kõige enam kaitsnud.

Konverentsi lõppedes võeti vastu resolutsioon, milles tauniti Nõukogude Liidu ajaloo kujutamist võidult võidule liikumisena, ignoreerides asetleidnud tragöödiat ja ohvreid, mida maksti eesmärkide saavutamiseks. Stalini režiimi olemus on üks teravamaid teadusliku ja ühiskondliku diskussiooni objekte Venemaal, mis vajab põhjalikku uurimist, sellealase rahvusvahelise koostöö tugevdamist, uute teaduslike uurimisprojektide käivitamist, juurdepääsu avardamist arhiividokumentidele, inimeste mälestuste kogumist. Tulevik näitab, kas korraldajate soov esimene keskselt stalinismi uurimisele pühendatud konverents Venemaal jätkuvaks muuta, täitub või mitte. Lõpetuseks tasuks meelde tuletada Helene Carrère D’Encausse poolt öeldut: “Stalinism ei ole vaid Venemaa probleem, stalinism on omaette mentaliteet, mis on probleemiks kogu Euroopa jaoks.”

AIGI RAHI-TAMM

SOLIDAARSUSE EKSPRESS

1.–7. detsembrini 2008 toimus Poolas Euroopa Solidaarsuse Keskuse (*European Centre for Solidarity*) eestvedamisel rahvusvaheline projekt nimega “Solidaarsuse Ekspress” (*Solidarity Express*, SE).¹ Nädal väldanud üritusest võttis osa enam kui 200 inimest 44 riigist, käesoleva loo autoril oli au esindada Eestit.

¹ Vt lisaks: Euroopa Solidaarsuse Keskus, <<http://www.ecs.gda.pl/>> (20.7.2009); Solidaarsuse näitus Eesti Sõjamuuseumis, <<http://www.laidoner.ee/index.php/article/159>> (20.7.2009); Varssavi Ülestõusu Muuseum, <http://www.1944.pl/index.php?lang=en&lang_time=1> (20.7.2009).

SE toimumise aeg ei olnud juhuslik – sellega tähistati 25 aasta möödumist Lech Wałęsale Nobeli rahupreemia andmisest. Viimast seoses ametiühinguliikumise Solidaarsus ellukutumise ja eestvedamisega, mille ajaloolist tähtsust võib võrrelda nii 1956. aasta Ungari kui ka 1968. aasta Tšehhoslovakkia sündmustega.

Laiahaardeliseks poliitiliseks liikumiseks kujunenud Solidaarsuseni jõuti järk-järgult. Muutus initsieerinud sündmusena võib käsitleda Krakówi peapiiskopi kardinal Karol Wojtyła valimist paavst Johannes Paulus II-ks 1978. aastal. Olemata avalikult sotsialistliku süsteemi vastu, kritiseeris uus paavst korduvalt Poola riikliku julgeolekuteenistuse tegevust. Moskva kartust, et Poola Poliitbüroo ei tihka kiriku autoriteedile vastu hakata, süvendas veelgi selle kapituleerumine tööliklassi rahulolematuse ees. Toiduainete hinna järsk tõus 1980. aastatel põhjustas streigilaine, mis sünnitas vastupanuliikumise Solidaarsus, mida juhtis Gdańskist pärit 37-aastane karismaatiline elektrik Lech Wałęsa. 31. augustil sõlmitud Gdański kokkuleppes tehtigi hulk pretsedendituid poliitilisi mõõndusi, alustades streigiõiguse ja lõpetades igapäevapäevase missa ülekandega riigiraadios. Kuigi esialgu võimaldatud vabadustele tehti lõpp 1981. aasta detsembris väljakuulutatud sõjaseisukorraga, jätkas Solidaarsus pöranda all tegevust. Uuesti ning jõulisemalt kui kunagi varem tõusti esiplaanile 1989. aastal, mil parlamendi vabadel valimistel saavutas Solidaarsus võidu ning Wałęsa valiti taasisesiseisvunud Poola esimeseks presidendiks.

SE oli üles ehitatud ringreisina mööda erinevaid Poola piirkondi. Kuigi esmapilgul võib tunduda keerulise ülesandena ühendada omavahel Kraków, kurikuulus Auschwitz'i surmalaager, Teise maailmasõja ajal maatasa tehtud Varssavi ning kunagine vabalinn Gdańsk (saksapäraselt Danzig), said poolakad sellega hakkama. Nii kirjeldas programmi üldjuht eelnimetatuid kui kohti, “kus ajalugu muutis oma kurssi”, ning mis on tänapäeval saanud totalitarismi vastase võitluse sümboliteks. Alljärgnevalt igast kohast lähemalt.

SE sai alguse paavst Karol Wojtyła kodulinnast Krakówist. Külalastati paavstiga seotud paiku, eeskätt aga maja, mille aknal seistes pidas ta Poolat külastades oma kuulsa kõne (1979. aastal). Poolakate jaoks oli ja on sellel suur tähtsus: Wojtyła paavstiks valimise ajal pidas Poola elanikkonnast 90 protsenti end katoliiklaseks ning paavsti kõne, kus ta soovitas inimestel mõelda, “kes nad tegelikult on”, läks paljudele sügavale hinge. Paraku ei saa jätta märkimata ajaloosündmuse kommertsiaalset poolt – hoone, mille aknast Wojtyła kõneles, ühte tiiba ehib suur Poola postiteenust reklaamiv plakat, millelt vaatab vastu naeratav paavst ise.

Krakówist järgmine peatuskoht oli Oswiecim ehk saksapäraselt Auschwitz. Nähtavasti ei jõuta iial kokkuleppele, mis seal tegelikult toimus. Poolakad pakuvad vaid oma versiooni, kirjeldades mõnevõrra kallutatult seal toime pandud inimsusevastaseid kuritegusid, ega taha kuuldagi revisionistlikest teemakäsitlustest. Lisaks tekib ebameeldiv tunne, et holokaust ja selle ajalugu on tänapäeval piirkonnas tulus äritegevus – muuseumi sissepääsu juures tegutseb suveniiripood (kas T-särk kirjaga “Auschwitz” on ikka hukkunute mälestust austav?), samuti saab osta kotletisaia ja kohvi, lisaks teevad kohalikud turismifirmad “elamusreise” Varssavi ja Auschwitzi vahel.

Lõuna-Poolast siirduti linnulennult 260 km kagu suunas – Varssavisse. Poola pealinnast ei jäänud Teise maailmasõja keerises suurt midagi järgi: ajaks, mil Punaarmee linna “vabastama” saabus, oli see 85 protsendi ulatuses hävitatud. Sestap ei ole ka sealne vanalinn “vana”, vaid lihtsalt fotode ja plaanide alusel taastatud “uus vana”. Linna sihikindla hävitamise näol oli tegu sakslaste kättemaksuga Poola põrandaaluse koduarmee (*Armia Krajowa*) eestvedamisel toimunud ülestõusule 1. augustist 2. oktoobrini 1944. aastal, mis Punaarmee abi viibimise tõttu nurjus. Ülestõusu mälestamiseks on poolakad rajanud muuseumi – 2004. aastal avatud Varssavi Ülestõusu Muuseum (*Muzeum Powstania Warszawskiego*), mille külastamine oligi Varssavi-ekskursiooni kõrghetk.

Et Poola on ka mereriik, aitas meenutada visiit Gdańskisse. Balti mere kaldal asuv kunagine vabalinn on oluline mitmel põhjusel. Esiteks seetõttu, et sealses laevaehitustehases sai alguse Solidaarsuse ametiühinguliikumine. Teiseks asjaolu, et kohe linna külje all asub Westerplatte poolsaar, mille kohta kohalik giid kommenteeris uhkelt, et just seal algas Teine maailmasõda, kuna sinna kukkusid esimesed Saksa pommid. Huvitaval kombel väitis Varssavi giid Varssavi kohta sedasama.

Gdańskis jõudis SE ka oma kulminatsioonini – selleks oli 5. detsembril toimud Noorte Foorum, mil projektist osa võtnud noored (ja vanad!) kohtusid Nobeli rahupreemia laureaatidega. Eesmärgiks oli tekitada diskussioon ohtudest vabadusele ja solidaarsusele tänapäevases maailmas. Lisaks foorumi organisaatorile Lech Wałęsale oli publikuga tulnud kohtuma Tema Pühadus 14. Dalai Laama, Frederik Willem de Klerk, Adolfo Perez Esquivel ja Shirin Ebadi. Paraku puudus Mihhail Gorbatšov, kelle kohtumist Lech Wałęsaga olnuks huvitav jälgida. Foorumist kui sellisest ei tulnud ajapuudusel õieti midagi välja, aga Nobeli rahupreemia laureaatide kohalolek ja nende ettekanded olid omaette elamus.